

Панченко О. І.,
доктор філологічних наук,
завідувач кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ СТАЛИХ ВИРАЗІВ У РОМАНІ Г. ЛІ «ПІДИ, ВАРТОВОГО ПОСТАВ»

Анотація. У статті подано огляд українськомовного перекладу другого роману Гарпер Лі «Піди, вартового постав» та аналіз низки сталих виразів, які відбивають екстралінгвістичні особливості створення роману. Проаналізовано різні типи лінгвокультурно забарвлених сталих виразів з точки зору перекладача і читача.

Ключові слова: Гарпер Лі, роман, сталий вираз, лінгвокультурологія, переклад.

Постановка проблеми. У статті в загальному вигляді ставиться проблема оптимізації перекладу художнього тексту українською мовою. Актуальність дослідження зумовлена потребою підвищення якості українськомовних перекладів класичних творів світової літератури, в чому аналіз вдалих варіантів відіграє важливу роль.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам художнього перекладу присвячені монографічні та дисертаційні дослідження таких вчених, як: Л. Архипова, Л. Бондар, В. Калініна, В. Комісаров, Є. Коптілов, Г. Мірам, К. Райс, І. Корунець, Я. Рецкер, В. Федоров, О. Швейцер, Л. Черняхівська, Ю. Солодуб, М. Кей, В. Карабан, Т. Кияк, С. Кеткара та ін. Але переклад другого роману Гарпер Лі ще не встиг отримати повного висвітлення, оскільки був створений лише 2016 року.

Метою статті є аналіз засобів перекладу сталих виразів у романі Гарпер Лі «Піди, вартового постав» українською мовою (переклад Т. Некряч).

Виклад основного матеріалу. Лексико-фразеологічні групи тієї чи іншої мови є, на нашу думку, найточнішим джерелом розуміння ментального світу (в даному випадку) американського народу. Саме через фразеологізми, метафори та паремії найкраще видно логіку мислення цього етносу. У тексті міститься багато алюзій, фразеологізмів, особливостей місцевого діалекту, а також реальних історичних та політичних фактів, пов'язаних із тим періодом, тож виникає проблема розуміння цих фактів. Вирішення цієї проблеми є галуззю лінгвокультурології, яка вивчає співвідношення мови та культури. На думку німецького філософа та лінгвіста Вільгельма фон Гумбольдта, мова найточніше характеризує етнос, його спосіб життя і культуру в усіх її проявах, вона є духовною складовою частиною народу [1, с. 456]. Культурним простором роману «Піди, вартового постав» є Америка середини 50-х років минулого століття. У цей час відбуваються величезні зміни в укладі суспільства, руйнуються традиції всього американського народу, його звичний спосіб життя, що відбивається на тих чи тих сталих виразах мови і створює значні проблеми для перекладача.

Розглянемо низку прикладів.

...*Cousin Joshua was moved across the tracks and placed in state accommodations for the irresponsible, where he remained for the rest of his days.*

... кузена Джошуа перевезли до певного закладу, в якому його кошитом штату утримували за безвідповідальні вчинки.

У цьому випадку письменниця використала евфемізм «placed in state accommodations for the irresponsible» замість «insane asylum» задля іронічного опису ситуації, коли родичі приховують правду про психічнохворого кузена, але всі все одно знають правду. Перекладач певною мірою передає атмосферу тексту, хоча й не повністю еквівалентно. Можна запропонувати варіант перекладу:

кузена Джошуа перевезли до державного закладу для безвідповідальних, де він і залишився до кінця своїх днів.

Під час опису мандрівки Джин Луїзи додому, автор так описує рух потяга:

The train, of course, rushed like a bat out of hell past the station and came to a stop 440 yards beyond it.

Потяг, саме собою, проскочив як ошпарений повз її станцію і зупинився за півсотні ярдів од неї.

Використана ідіома «rushed like a bat out of hell» має еквіваленти як українській та і в російській мовах. О. Богдановський вирішив перекласти російською мовою «свихнувшійся летучей мышью пролетел», тим самим утративши елемент порівняння. Можливий такий варіант перекладу з використанням поширених українських ідіом:

Потяг пронісся як блискавка. Або Потяг проминув на всіх парах.

Сталий вираз «there must be something in the water» Т. Некряч переклала «світ таки змінюється». Цей вираз бере свій початок із часів, коли люди помирали від різних хвороб, які ще не було досліджено, тому часто всі нарікання лягали на воду, яка вважалася переносником захворювань. Згодом ця фраза перейшла у сферу соціальної поведінки і означала дивну поведінку або обставини, які відбувалися масово.

Розглянемо приклад «I beat my brains out all year round» «Я цілісний рік виснажуюся вицент».

Перекладачі вибрали різні шляхи перекладу. Т. Некряч вибрала точний переклад змісту ідіоми, а О. Богдановський спробував перекласти близько до тексту, використовуючи, як і в оригіналі, слово «brain». Але, на нашу думку, якщо можливо підібрати еквівалентну ідіому в українській мові для збереження стилю письменника, тоді це бажано робити. Подібними за значенням є декілька фразеологізмів: *Крутитися, як білка в колесі* – бути постійно зайнятим. *Не покладати рук* – працювати багато й старанно. *Грими чуба* – виконувати важку роботу, докладати багато зусиль. Останній вираз є найближчим за значенням, але найбільш вживаним є «Крутитися, як білка в колесі».

Лагідна іронія, притаманна стилю Гарпер Лі, помітна в такому уривку:

"I'm your man, then. From the looks of you, Miss Priss, it'll be the blind leading the blind." – Ну вот, я к вашим услугам, мисс. На тебя посмотреть – слепые будут поводить слепцов.

У цьому випадку вжито відомий вираз «Miss Priss», який є загальноновживаним і означає дівчину, яка зверхньо ставиться до всіх навколо, полюбить вшати ярлики, завжди щось вимагає та аж занадто любить у всьому чистоту. Слово «priss» бере свій початок наприкінці 19-го століття на півдні Америки, де манерам дівчат приділялося надто багато уваги.

Український перекладач спробував передати цю фразу «Міс Причепо». Аби передати зміст та настрій уривку, на нашу думку, оскільки основне значення виразу «Miss Priss» є «зарозуміла людина», то, підібравши правильний синонім, можемо перекласти як «Пані Принда». По-перше, статус «пані» ближче до українського читача, по-друге, через алітерацію літери «П» отримуємо цікаве звучання. Хоча слово «принда» не так часто можна зустріти, ніж «причепо», тому можливий і цей варіант.

У прикладі *“I suppose the papers made hay with it?” “They went insane.” – Гадаю, газети просто вхопилися за це. – Вони просто оскаженили.*

«Make hay» – це коротка версія ідіоми «Make hay while the sun shines», яка значить «Make good use of an opportunity while it lasts» (The Oxford English Dictionary), тобто «використовуй усі свої можливості, поки в тебе є шанс». Цей вислів походить ще із 16-го століття від англійських фермерів. У той час без спеціального обладнання процес зрізання, висушування та збирання сіна займав кілька днів. Через те, що сіно дуже швидко псувалось через вологу, фермери користувалися можливістю зробити це в сонячні дні. З того часу цей вираз «роби сіно, поки сонце світить» став сільською мудрістю стосовно різних побутових явищ. Згодом ця ідіома почала використовуватися всіма суспільними верствами у значенні «користуватися можливістю». В українській мові є аналогічні вирази: «коваль клепле, доки тепле» або «коси, коса, поки роса».

Цікавим прикладом, пов'язаним зі світом юриспруденції, є такий. *“I reckon he thinks my living alone in New York is ipso facto living in sin.” В силу самого факта (лат.). Він, мабуть, вважає, що оскільки я живу в Нью-Йорку сама, це автоматично означає, що я живу в гріху.*

На нашу думку, в цьому реченні можливо залишити *Ipso facto* без перекладу. Як відомо, навчання юристів і лікарів охоплює вивчення латини. Батько Джин Луїз веде адвокатську практику, а дядько – лікар на пенсії. За сюжетом, Джин Луїз ставиться до свого батька, як до ідолу, і часто копіює його мову або поведінку. Тому задля збереження стилю та змісту краще дати зноску, аніж перекладати.

В уривку *Of all her relatives, her father's sister came closest to setting Jean Louise's teeth permanently on edge.* З усіх родичів батькова сестра дратувала Джин-Луїзу найбільше.

Тут вжито ФО «to set one's teeth on edge», що означає «дратувати», «діяти» на нерви. У біблейські часи єврейський народ мав прислів'я «Батьки їли кислий виноград, а у дітей на зубах оскома», яке означало, що діти мають платити за гріхи батьків. В англійській мові ця фраза була вперше використана в перекладі Біблії Джоном Вікліфом в 1382 році. Але тоді змінився сенс, адже переклали цю фразу буквально «And the teeth of sones wexen on egge» (Middle English). Пізніше цей вираз у своїй п'єсі «Генріх IV. Частина I» також використав Шекспір:

«And that would set my teeth nothing on edge, Nothing so much as mincing poetry».

На нашу думку, можливо знайти й інший відповідник: *Серед усіх родичів, сестра її батька була найбільшим більмом на оці Джин Луїз.*

Alexandra...made Jean Louise's life hell on wheels in her day, in her own time, and in her own way.

«Hell on wheels» – вираз, який використовувався, щоб описати скупчення мандрівних гральних закладів, салонів та борделів, які слідували за будівництвом першої трансконтинентальної залізниці у США. Посеред пустелі, далеко від дому та сімейних обов'язків молоді робітники, які отримували щотижневу зарплатню, ставали легкою здобиччю для дрібних підприємців. Тому для багатьох бідолах такий «сервіс» ставав прокляттям: днем вони працювали в пекельній жарі, а ввечері, щоб трохи розслабитися, вони відвідували бари та салони, де залишали весь свій заробіток. Згодом вираз отримав більш широке значення: агресивний, неприємний, дикий, лютий.

Група історичних лінгвокультурем стала історичним підґрунтям, що дало основу для написання цього роману. Умовно представлені історичні реалії можна поділити на: сучасні (період 40–50-х, початок Руху за громадянські права афроамериканців у США), недалеке минуле (Перша та Друга світові війни, Громадянська війна 19-го ст.) та давні (Століття війна 13–14 ст.)

Until comparatively recently in its history, Maycomb County was so cut off from the rest of the nation that some of its citizens, unaware of the South's political predilections over the past ninety years, still voted Republican.

Порівняно нещодавно у своїй історії Мейком був настільки відірваний від решти країни, що дехто з його мешканців, не знаючи про політичні пристрасті Півдня, і далі голосував за республіканців.

Цей уривок може видатися дивним, адже всім відомо, що республіканська партія консервативна, а демократична – ліберальна. Коли в 50-х роках почалися масові виступи проти сегрегації, республіканська партія холодно відреагувала на змішення чорних та білих. У цей час демократи були більш лояльні до відміни розділення транспорту, місць загального харчування, державних установ для білого та кольорового населення. Але на час написання (кінець 40-х) «Іди, вартового постав» все було навпаки. Республіканська партія Авраама Лінкольна була ініціатором скасування рабовласництва і після перемоги півночі в Громадянській війні наступні 50 років продовжувала тримати курс на лібералізм. Саме тому автор говорить «дехто з його мешканців <...> і далі голосував за республіканців», маючи на увазі, що більшість населення південних штатів голосували за демократів, які були прибічниками сегрегації.

The county and the town were named for a Colonel Mason Maycomb, a man whose misplaced selfconfidence and overweening willfulness brought confusion and confoundment to all who rode with him in the Creek Indian Wars.

У цьому абзаці Гарпер Лі поєднала вигадані та реальні історичні факти. Полковник Мейком – вигадана особа, але є прототипом генерала Ендрю Джексона (згодом став президентом), який брав участь у війнах із плем'ям мискокі.

«...moved farther north until his forces become hopelessly lost in the forest primeval, where they sat out the wars in considerable bewilderment» натякає, що Джексон не вирізнявся неймовірною хоробрістю.

The Hundred Years' War had progressed to approximately its twenty-sixth year with no indications of anything more than periods of uneasy truce.

Гіпербола та алюзія на Столітню війну (1337–1453) між Англією та Францією наштговують на ще одне порівняння.

Однією з найвідоміших постатей того часу була Жанна д'Арк, яку було засуджено на спалення на вогнищі в Руані «за єресь, відомство та носіння чоловічого одягу». Звичайно, це було лише виправдання, адже вона повела за собою війська та здобула дивовижну низку перемог, які змінили хід війни. Очевидним є порівняння між Джин Луїзою та Орлеанською Дівою. Але не образів загалом, а перевдягання в чоловічий одяг. Джин Луїзі також було необхідно виправдовуватися перед тіткою за її штани та блузу з короткими рукавами, як Жанні перед церковним судом за носіння чобіт, туніки та штанів.

Гарпер Лі висвітлює соціально-політичні аспекти суспільного життя 50-х років, які були далекі від ідеалів гуманізму.

“how much of what's going on down here gets into the newspapers?”

“You mean politics? Well, every time the Governor's indiscreet it hits the tabloids, but beyond that, nothing.”

Автор посилається на Джеймса Фолсона, губернатора штату Алабама з 1947 по 1951 рр. на перший термін, та з 1955 по 1959 рр. – на другий. Він був одним із перших губернаторів півдня, які мали ліберальні настрої щодо антисегрегації. У 1958 році він пом'якшив вирок, за яким чорношкірого помічника фермера було засуджено до смерті за крадіжку на суму 1.95\$. Незважаючи на всі його досягнення на посаді, його особисте життя вважалося аморальним. У 1948 році він мало не програв передвиборчу кампанію через позов про встановлення батьківства. Через дев'ять днів після позову безпринципний Фолсон опинився перед модельним агентством *Barbizon Modeling School in New York City* та поцілував більше сотні моделей. Тоді був високосний рік, і дівчата прозвали його «Холостяк № 1 у високосному році». Через кілька місяців він побрався з дівчиною на 20 років молодшою за нього.

Редактори газет намагалися триматися нейтралітету, тому майже не друкували справжні події, які відбувалися на Півдні, а засмічували пресу бульварними плитками. Тому Джин Луїза і каже, що нічого, окрім витівок губернатора, до газет не потрапляє.

Наведені приклади свідчать про насиченість твору Гарпер Лі різноманітними лінгвокультурно забарвленими сталими виразами.

Висновки. Лінгвокультурологічні одиниці в художньому тексті можуть бути сталими і мати зафіксовані за ними засоби

вираження (наприклад, фразеологізми), а можуть бути змінними, такими, які знаходяться на проміжному етапі становлення. Ми розглянули такі лінгвальні факти, як: 1) лексично-фразеологічна група, в яку ввійшло найбільше лінгвокультурем; 2) історична, одна з найважливіших груп для розуміння американської культури 50-х років. Перспективи подальшого дослідження пов'язані з вивченням географічної та побутової групи реалій та гри слів, складного для сприйняття явища.

Література:

1. Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры; пер. с нем. М.И. Левина и др. М.: Прогресс, 1985. 456 с
2. Лі Гарпер. Лди, вартового поста; переклад Т. Некряч. К.: КМ БУКС, 2016. 287 с.
3. Ли Харпер. Пойди, поставь сторожа; перевод А.С. Богдановского. М.: АСТ, 2015. 320 с.
4. Harper Lee. *Go Set a Watchman*. William Heinemann, London, 2015. 278 p.

Панченко Е. И. Особенности перевода устойчивых выражений в романе Х. Ли «Пойди, поставь сторожа» на украинский язык

Аннотация. В статье представлен обзор украинского перевода второго романа Харпер Ли «Пойди, поставь сторожа» и анализ ряда устойчивых выражений, которые отражают экстралингвистические особенности создания романа. Проанализированы разные типы лингвокультурно окрашенных устойчивых выражений с точки зрения переводчика и читателя.

Ключові слова: Харпер Ли, роман, устойчивые выражения, лингвокультурология, перевод.

Panchenko O. Translation features of set expressions in the novel by H. Lee «Go and Set a Watchman» into Ukrainian

Summary. The article is an overview of Ukrainian translation of the second novel by H. Lee «Go and Set a Watchman» and the analysis of a number of set expressions that reflect the extralinguistic features of the creation of the novel. It analyzes different types of linguoculturally loaded sustainable expressions from the perspective of the translator and the reader.

Key words: Harper Lee novel, set expression, linguoculturology, translation.